

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יט, תשכ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

וגו' – וגומר, וכו' – וכוליה

בפי ראשונים ובפי אחרונים

מן המפורסמות היא, שכשמובא פסוק מן התנ"ך שלא בשלמותו ושיש להמשיכו, בא בסוף המובאה הקיצור וגו' — היינו: וגומר. וכשמובא משפט ממקורות אחרים שלא בשלמותו ושיש להמשיכו, בא בסוף המובאה הקיצור: וכו' — היינו: וכוליה, וכולי.

והרי דוגמות אחדות למפורסמות אלו:

„שנאמר (מלאכי ג, טז): אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ויקשב ה' וגו'“ (ברכות ו ע"א); „שנאמר (קהלת יב, יג): סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו'“ (ברכות ו ע"ב); „שנאמר (דברים ט, יד): הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום“ (ברכות ז ע"א).

אלו שלוש דוגמות לשימוש וגו' בתלמוד למובאה לא שלמה מן המקרא, שיש להשלימה.

והרי דוגמות אחדות לשימוש וכו' בתלמוד:

„רבן גמליאל אומר וכו'“ (ברכות ח ע"ב); „ולא זאת בלבד אמרו, אלא וכו'“ (שם ט ע"א); „הקטר חלבים וכו'“ (שם, שם).

ואכן זהו דרכו של התלמוד ללא יוצא מן הכלל, וזוהי אף דרכם של הראשונים. והרי דוגמות אחדות מרש"י:

„ותוצא הארץ וגו'“ (בראשית א, יב); „יהי מאורות וגו'“ (שם שם, יד); „לא טוב היות וגו'“ (שם ב, יח). — דברי אלו דוגמות לשימוש וגו' ברש"י.
והנה דוגמות לשימוש וכו' ברש"י:

„חצי כסלו וטבת וחצי שבט קור וכו'“ (שם ה, כח);
„כמו שדרשו רבותינו 'והאלהים אינה לידו' במסכת מכות;
הקב"ה מזמן לפונדק אחד וכו'“ (שם ט, ה); „מג' ועד ז'
משיב ואינו שואל וכו'“ (שם כה, ל).

וכך הוא, כמובן, השימוש בספרי קודש. והרי דוגמות אחדות:

„כלל ופרט וכו' אלא כעין הפרט. כיצד? הרי שנאמר:
על כל דבר פשע — כלל, הכל. על שור, על חמור וגו'“
(„עץ יוסף“, „אוצר התפילות“, עמ' 166). — היינו: וכו' בא
קיצור לדברי הברייתא של רבי ישמעאל על שלוש עשרה
המידות, שהתורה נדרשת בהן. „כלל ופרט וכו' אלא כעין
הפרט“ יש להשלים: „כלל ופרט וכלל — אי אתה דן אלא
כעין הפרט“. ואילו וגו' בא קיצור המובאה מן המקרא.
שהיא: „על כל דבר פשע, על שור על חמור על שה על
שלמה — על כל אבדה, אשר יאמר כי הוא זה, עד האלהים
יבא דבר שניהם; אשר ירשעון אלהים — ישלם שנים
לרעהו“ (שמות כב, ח).

והרי עוד דוגמות להבחנה זו:

„אם לא בריתי יומם ולילה וגו' (ירמיה לג, כה)...
ומצווה מן המבחר למנות מעומד, ומברך: אשר קדשנו וכו'“
„ספר החינוך“, שו, מצוות ספירת העומר); „מפני מה אין
ישראל אומרים הלל בראש השנה ויום הכיפורים וכו'“ (שם,
שיא, שלא לעשות מלאכה ביום ראשון בתשרי).

ואף האחרונים, ההולכים בעקבות הראשונים, נוהגים
כך. והרי דוגמות אחדות מחוקרי המקרא בני זמננו:
„תרח הוליד וגו'“... אלה אפוא תולדות תרח: קודם
כל הוליד תרח, כאמור, את אברהם את נחור ואת הרן; אחר
כך הוליד הרן את לוט, ואחר כך וכו' וכו' (מ"ד קאסוטו,
מנח עד אברהם, עמ' 153); „ויהי אחרי מות משה וגו'“ (י'
קויפמן, ספר יהושע א, א); „את מי אשלח וגו' (הנ"ל, תולדות
האמונה הישראלית ו—ז, עמ' 207).

אולם יש מחוקרי המקרא בני זמננו, שאינם גורסים
הבחנה מסורתית זו, ואין להם וגו', כי אם וכו'. והרי דוגמות:
בלוח הקיצורים שבראש ספר זה יש: „וכי/ולו“, ואין וגו'/מר.
שם 24—28: 'בכל אל נטמאו הגויים אשר אני משלח מפניכם.
ותטמא הארץ, וכי'“ (מ"צ סגל, מבוא המקרא, עמ' 84). ואף
„ויקרא יח, 3: 'וכמעשה ארץ כנען לא תעשו', וכו';
ואף ג"ה טור-סיני אינו גורס, כנראה, וגו' כל עיקר,
שכן בכתביו נמצא רק וכו'. — והרי כמה דוגמות: „ויהי
מקנהו שבעת אלפי צאן וכו' (פירוש לאיוב א, ג); „ה' נתן
וה' לקח וכו'“ (שם שם, כא); „אך בשר וכו'“ (פשוטו של
מקרא א, עמ' 28) ועוד ועוד.

כלום היסח הדעת כאן? אם כן, יש להצטער על כך

ואם שיטה כאן — מה טעמה? כלום ערעור סתם של מקובל ומפורסם ושיש בו טעם — מצווה הוא?

מובן, שאף בדברי ספרות וביקורת אפשר למצוא הולכים בדרך שסללו ראשונים. והרי כמה דוגמות מקריות:

„כבודה בת מלך וגו'“ (י"ל פרץ, מפי העם, עמ' צד);
„כי אדם אין צדיק בארץ, וגו'“ (הנ"ל, חסידות, עמ' קמא);
„שמא יכעס ר' זושילה וכו' וכו'“ (שם, עמ' קיח); „להבת חניתו שש מאות שקלים ברזל — וגומר וגומר“ (ד' פרישמן, סיפורים ב, עמ' 126, הוצ' ניומן).

ודוק: בשתי הדוגמות האחרונות לא מדובר דווקא בהמשך מובאה, כי אם בהמשך העניין המובן מאליו. אולם יש, כמובן, גם בספרות ובביקורת דוגמות להיעדר הבחנה בין וגו' לבין וכו', אם מחמת היסח הדעת, ואם מחמת אי־דיעה. — והרי כמה דוגמות מקריות: „שוטה! עשה מה שאני עושה, רקוק עליה וגומר...“ (מנדלי מוכר ספרים, כל כתבי... עמ' קלה); „ואפילו ניקוי־הבית, שפיכת השופכין וגומר, הכל עושה בנה דוב־אליהו“ (מ"י ברדיצבסקי, סיפורים עמ' קג); „אותה הריאליות, שאינה מתארת מה שיש, אלא נותנת מה שצריך, ואפשר להיות וכו' וכו', כי אם — אויה! — ריאליות פשוטה קצוצת כנפיים, ריאליות זוחלת, ריאליות פוטוגרפית וגו' וגו' (י"ח ברנר, כל כתבי... א', עמ' 322). „אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו וגו'“ (ש' צמח, עירובין, עמ' 145); „על אחת מאלף, אלף אלפי אלפים ורבי

רבות פעמים הטובות וגו' (שם, עמ' 147); "וכל קנין ואנחה ושם ציווה השם הברכה... וגו'" (ד' כנעני, "בינם לבין זמנם", עמ' 83); "כדוגמת הקטע הפותח במלים, ולבקשת חברים וגו'" (ב' שכביץ, "מולד", תמוז-אב תשכ"ז, עמ' 241); "ואין זה בלי זה וגומר" (ע' עזר, "ארצות התן", עמ' 149); "בן שמונה עשרה לחופה וגו'" (א' בן-גוריון, "ילקוט בר מצווה", עמ' 5). — בכל אלו יש ערעור המסורת והמפורסם, אם מחמת היסח הדעת, ואם מחמת אי-ידיעה, כאמור.

אולם, אם כך ואם כך, יש לבקר את רוב המילונים, שכן מחבריהם לא דייקו ולא הבחינו הבחן היטב בין וגו' לבין וכו'.

הנה קוראים ב"מילון עברי של י' גור": "וגו', וגומר, סימן להמשיך את המאמר או את המסופר עד הסוף; ואני זאת בריתי וגו', לא ימושו מפיד (ב"מ פה עמ' א). ולא חש מחבר המילון, שמובאתו, שהביאה ממסכת בבא מציעא, אמורה בפסוק מן המקרא, ואינה לא "מאמר" ולא "מסופר", שבהם לא נמצא בתלמוד וגו', כי אם וכו'. — בערך וכו' אין במילונו של גור כל פירוש והגדרה.

י' כנעני ב"אוצר הלשון העברית" הולך בעקבות מילונו של י' גור. וכך נאמר ב"אוצר וכו'": "וגומר, מלה המצינת שהפסוק או העניין וכדומה, שהובאה רק ראשיתו לשם הקיצור, לא נסתיים: 'וירא מלאך ה' אליו' וגומר 'ויאמר משה'" (שבת סז). 'ואני זאת בריתי' וגומר 'לא ימושו מפיד' (ב"מ פה.). שנאמר 'בבוקר זרע' וגומר

(סיה"ב); וכול', — כמו וגומר, ועוד: משל לאדם ששלח חמורו וכלבו לגורן וכולי (סיה"ב)".

ואכן, כבר בהגדרה אין "כנעני מבדיל בין פסוק" ל"ענין", אף על פי שדוגמותיו לוגו' הן כולן מפסוקי מקרא, ודוגמתו לוכו' היא מספרות ימיהביניים. ויתרה מזו: וכולי, — כמו וגומר — הגדרה זו ללא כל סייג משובשת היא.

ב"המילון החדש" של א' אבן-שושן נאמר: וגומר [בקיצור וגו'] וכן עד גמר הפסוק, השלם את הפסוק עד סופו: והקורא קורא 'אם לא תשמר לעשות' וגו' 'הפלא ה' את מכותך ואת מכות' וגו' וחוזר לתחילת המקרא" (מכות ג, יד). — כאן לפנינו הבחנה והגדרה ברורה, שהרי אמורים הדברים ומודגמים בפסוק. אולם בערך וכוליה אנו קוראים: "וכוליה [ארמית מן כל], וגומר, וכיוצא בזה, וכן השאר, ועוד" — כאן א' אבן-שושן לא דק פורתא, שכן אין וכוליה כמו וגומר ללא סייג בשימושן.

ולבסוף נביא מהמילון "מאלף עד תו" של מ' מדן, ובו נאמר: "וגומר, (אחרי חלק של פסוק מובא) וכוליה, וכו', וכן עד גמר המובאה". — כאן אין אמנם דוגמות, שהרי אין דוגמות במילון זה, אך הסייג שבסוגריים מבחין ומבדיל ומדייק היטב בין וגו' לבין וכו'.

ואכן, נדמה לי, שגם מבחינת ההבחנה המועילה רצוי ללכת בדרך הראשונים ולהבחין בין שימושו של וגו' לשימושו של וכו'.